

ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

Ж.А. Базаргалиева

ОРТАҚ МЕНШІКТІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАБИҒАТЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Зат меншік құқығымен бір тұлғаға ғана емес, бірнеше тұлғаға тиесілі болуы мүмкін. Азаматтық құқықта меншік қатынастарымен бірге ортақ меншік қатынастары да реттеледі. Ортақ меншік қатынастарын бөліп қарастыру мен жеке реттеу қажеттілігі олардың елеулі ерекшеліктері салдарынын туындап отыр.

Ортақ меншіктің мүмкін болатын барлық ерекшеліктерінің алғышарты болып мүліктің бір мезгілде азаматтық құқықтың бірнеше субъектісінің меншік құқығында болу фактісі танылады.

Тұтастай алғанда меншік сияқты, ортақ меншік те оның түрлі аспектілерінде өмір сүреді және қарастырылады. Ортақ меншік туралы объективті-құқықтық және субъективті-құқықтық мағыналарда айтуға болады. Ол сондай-ақ экономикалық категория болып табылады. Бұл тұрғыда ортақ меншік бір мезгілде бірнеше тұлғалардың меншіктік мүдделерін жүзеге асыру нысаны ретінде көрініс табады, сол арқылы осы тұлғаларға тиісті мөлшерде меншіктің табысын пайдалануға мүмкіндік береді.

Объективті-құқықтық мағынада ортақ меншік құқығы дегеніміз – бұл меншік құқығы және өзге де заттық құқықтар саласының құрамдас бөлігі. Осының салдарынан, ортақ меншік құқығы меншік құқығының пайда болуының негіздерін қарастыратын және объектілерінің шеңберін, меншік пен оны қорғау режимін айқындайтын жалпы сипаттағы бірқатар нормаларға негізделеді. Құқықтық әдебиеттерде ортақ меншік құқығына қатысты түрлі көзқарастар бар.

Ортақ меншік құқығы меншік иелерінің құқықтарын бөлуге бағытталады. Бұл арада әрбір меншік иесінің құқығы басқа меншік иелерінің құқықтарымен қиылысады. Сонымен бірге ортақ меншік құқығының механизмі әрбір меншік иесінің мүдделерінің ортақ үйлесімін табуға мүмкіндік береді [1:421].

Ортақ меншік құқығы барлық меншік иелерінің құқықтары мен мүдделерін үйлестіруге бағытталады. Бұл түрлі тәсілдермен жүзеге асырылады. Олардың бірі болып бірге иеленушілердің әрқайсысына ортақ мүлікке қатысты құқықтардың тиісті көлемінің берілетіндігі танылады. Олардың әрқайсысы ортақ мүліктің игілігін толық көлемінде пайдаланады. Мысалы, ортақ меншіктің кейіннен біріктіруі және өсуі нәтижесінде туындайтын меншікті ірілету нәтижесін меншік иелерінің әрқайсысы пайдалана алады. Бірге иеленушілердің бәсекелестігінің алдын алуға бірге иеленушілердің бірінің құқықтарын екінші бірге иеленушінің құқықтарымен шектеу арқылы қол жеткізіледі. Бұл азаматтық құқықтарды жүзеге асырудың жалпы ережелеріне сүйенеді [2:8]. Азаматтық құқықтарды жүзеге асыру құқықтың басқа субъектілерінің құқықтары мен заңды мүдделеріне қайшы келмеуі керек. Бұл ереже ортақ меншік иелерінің ішкі қарым-қатынастарында да, сондай-ақ олардың басқа субъектілермен қарым-қатынастарында да бірдей қолданылады. Тағы да бұл ереже АҚ-нің 188-бабының 4-тармағымен бекітіледі. Меншік иесінің өз өкілеттігін жүзеге асыруы басқа тұлғалар мен мемлекеттің құқықтарын және заңды мүдделерін бұзбауға тиіс. Құқықтар мен заңды мүдделерді бұзушылық басқа нысандарымен қатар, меншік иесінің өзінің монополиялық және өзге де басымдық жағдайын пайдаланып қиянат жасауынан көрінуі мүмкін. Меншік иесі өз құқықтарын жүзеге асырған кезде азаматтардың денсаулығы мен айналадағы ортаға келтірілуі мүмкін зардаптарға жол бермеу шараларын қолдануға міндетті.

Кейбір жағдайларда бірге иеленушілердің мүдделері объективті түрде ортақ болып келеді. Бірнеше субъектілердің меншік мүдделері мен сәйкес құқықтарын үйлестірудің негізі болып бірге иеленушілердің арасында қандай да бір айрықша қатынастардың болуы мүмкін. Мысалы, кейде бұл мүліктік, сондай-ақ мүліктік емес аспектілерде көрінетін ерекшеліктері бар отбасы қатынастары бола алады. Ортақ меншікті қалыптастыра отырып, заңды тұлға құрмай кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру үшін өздерінің күштерін біріктірген бірқатар тұлғалар бірлесіп таза табыс табу мақсатын көздеуі мүмкін. Басқа себептер де бола алады.

Ортақ меншік қатынастары меншіктің мемлекеттік те, жеке де нысандарына сүйене отырып құрылады. Болашақ бірге иеленушілер ретінде жеке және заңды тұлғалар, мемлекет пен әкімшілік-аумақтық бөліністер көрінуі мүмкін.

Ортақ меншік құқығына ортақ меншікте болуы мүмкін объектілердің сипатының әсерін атап өту қажет. Ортақ меншік екі немесе бірнеше адамның меншігіне мүлік түскен кезде пайда болады, оны өзінің мақсаты өзгертілмейінше бөлуге болмайды (бөлінбейтін заттар), өйткені ол заңға сәйкес бөлінуге жатпайды.

Заңи тұрғыда бөлінбейтін заттарға кәсіпорын, күрделі заттар, басқа да объектілер жатады. Объектілердің бөлінбейтіндігі ортақ меншіктің оның қатысушыларының еркінен тыс туындайтындығын білдіреді.

Меншік иесінің (бірге иеленушілердің) ерік көрінісінің бірі болып бөлінетін заттарға ортақ меншік құқығын белгілеу танылады. Азаматтық кодекстің 209-бабының 4-тармағына сәйкес, бөлінетін мүлікке ортақ меншік заңмен және шартпен көзделген жағдайларда туындайды.

Атап өту керек, меншік құқығымен бөлінетін заттарға иелік ету кезінде заттың ортақ меншікте болуының объективті қажеттілігі болмайды. Сонымен бірге меншік иелері субъективтік қажеттіліктерді басшылыққа ала отырып, бөлінетін заттарға ортақ меншік құқығын тануы мүмкін.

Азаматтық кодекстің 209-бабына сәйкес, ортақ меншік деп екі немесе бірнеше адамның меншігіндегі мүлікті айтамыз. Сәйкесінше, ортақ меншік құқығы деп сол ортақ меншіктегі затқа оның иелерінің құқықтары танылады. Кейде ортақ меншікті көпсубъектілі меншік деп те атайды [3;36].

Ортақ меншік үлестік (қатысушылардың үлесі айқындалып) және бірлескен (үлестер айқындалмайды) деп бөлінеді.

Ортақ меншік тиесілі тұлғаларды азаматтық кодекс ортақ меншікке қатысушылар деп атайды, ал әдебиеттерде оларды кейде бірге иеленушілер деп те атайды. Ортақ үлестік меншікке қатысушылардың құрамын заңнама шектемейді. Ортақ үлестік меншіктің субъектілері ретінде азаматтар да, мемлекет те, заңды тұлға да болуы мүмкін. Ал ортақ бірлескен меншіктің субъектісі тек азаматтар ғана бола алады.

Затқа ортақ меншік құқығын заттың әрқайсысының өз иесі болатын жекелеген бөліктеріне меншік құқығын ажырата білу керек. Әдетте бұндай заттың ортақ меншіктегі бөліктері де болады. Мысалы, көп пәтерлі үйдегі әрбір пәтердің бөлек меншік иесі болады, ал тұтастай алғанда үйге бұл тұлғаларда ортақ меншік құқығы туындамайды, бірақ, пәтер иелерінің барлығының ортақ меншігі болып пәтерлерді біртұтас тұрғын үйге біріктіретін үлестердің бөліктері – жер төле, үйдің төбесі, баспалдақ алаңдары т.б. танылады. Бұндай үйдегі жеке пәтерлер, өз кезегінде, дербес меншікте немесе ортақ меншікте болуы мүмкін.

АК-нің 209-бабының 3-тармағына сәйкес, мүлікке ортақ меншік, ереже бойынша, үлестік болып табылады. Заңнамамен көзделген жағдайларда ғана бірлескен меншік белгіленуі мүмкін.

Ортақ бірлескен меншіктің қатысушыларының келісімі бойынша, ал ондай келісімге қол жетпеген жағдайда сот шешімі бойынша бірлескен меншіктегі ортақ мүлікке ортақ үлестік меншік белгіленуі мүмкін. Ортақ үлестік меншікті тараптардың келісімі негізінде немесе сот шешімі бойынша ортақ бірлескен меншікке айналдыруды заңнама қарастырмайды.

Азаматтық заңнама бөлінетін және бөлінбейтін мүлікке ортақ меншік құқығының пайда болу жағдайларын белгілейді. Екі немесе бірнеше тұлғалар меншігіне бөлінбейтін затты алған кезде затты алу негіздемесіне қарамастан, оларды осы затқа ортақ меншік құқығы туындайды. Бөлінетін мүлікке ортақ меншік құқығының пайда болуы туралы басқа әңгіме. Бұндай құқық тек заң актілерімен белгіленген жағдайларда немесе шарт негізінде ғана пайда болады. Мысалы, ерлі-зайыптылардың бірлесіп өмір сүрген кезінде алынған бөлінетін мүлік, сол сияқты бөлінбейтін мүлік олардың ортақ меншігі болып табылады. Аталған норма диспозитивтік, себебі ерлі-зайыптылардың келісімі бойынша өзгеше көзделуі мүмкін. Жекешелендірілген тұрғын үй оны жалдаушы мен онымен бірге тұратын отбасы мүшелерінің ортақ меншігіне айналады. Бұл ереже де диспозитивті болып табылады.

Егер де бірнеше тұлғалар заң бойынша олардың ортақ меншігіне айналмайтын бөлінетін мүлік алатын болса, бұл меншік тек олардың арасындағы келісім бойынша ғана ортақ меншікке өтеді.

Жер учаскесіне ортақ меншік Жер туралы Жарлықтың 19-бабымен реттеледі, оған сәйкес, екі немесе бірнеше тұлғалардың меншігіндегі жер учаскесі оларға ортақ меншік құқығымен тиесілі болады. Бұл ретте жер учаскесі үлестік меншікте сияқты, бірлескен меншікте де болуы мүмкін.

Ортақ меншік түсінігі ортақ мүліктің кең түсінігінің негізгі түрі болып табылады. Ортақ мүлік түсінігімен тек ортақ меншік қана емес, сонымен қатар ортақ заттық және міндеттемелік мүліктік құқықтар да қамтылады. Сондықтан, ортақ меншік құқығын ортақ мүлікке құқықтың бір түрі ретінде басқа заттық және міндеттемелік құқықтардан ажырата білу керек. Ортақ заттық құқықтардың ең көп

тараған және заңнамамен барынша көп реттелген түрі болып ортақ жер пайдалану құқығы танылады. Азаматтық айналымдағы жер пайдалану құқығы өзінің сипаты жағынан меншік құқығына жақын және жер туралы заңнамамен реттеледі. Ортақ жер пайдалану құқығы, меншік құқығы тәрізді үлестік және бірлескен болуы мүмкін.

Басқа заттық құқықтар, мысалы ортақ оралымды басқару құқығы мен ортақ шаруашылық жүргізу құқығы заңнамамен біршама аз реттелген. Бірақ олардың бар екендігін заңнама жоққа шығармайды. Мысалы, ортақ шаруашылық жүргізу құқығымен екі немесе бірнеше мемлекеттік кәсіпорындарға осы кәсіпорындардың қаражаты есебінен тұрғызылған үй тиесілі болуы мүмкін. Ортақ заттық құқықтар туралы заңнамада ақтаңдақтар болған жағдайларда Азаматтық кодекстің 195-бабына сәйкес азаматтық заңнаманың ортақ меншік туралы нормалары ұқсастықтарына қарай қолданылады.

Кейде тәжірибеде ортақ меншік құқығы мен мүліктегі үлеске міндеттемелік құқықты жеткілікті түрде анық бөліп қарастырмайды. Серіктестікті немесе кооперативті салымдары есебінен құрған тұлғалар сол серіктестіктің немесе кооперативтің ортақ меншік иелері болып есептеледі деген қате пікір бар. Іс жүзінде кооперативтер мен серіктестіктердің құрылтайшыларында (қатысушыларында) ортақ меншік құқығы емес, серіктестіктер мен кооперативтердің мүлкіндегі үлеске міндеттемелік құқықтары ғана сақталады.

Ортақ меншік қатынастары тоқтатылуы да мүмкін. Заңнамада ортақ меншік қатынастарын ерікті түрде және мәжбүрлеп тоқтату тәртібі көзделеді. Ортақ меншіктің ерікті түрде тоқтату қатысушылардың келісіміне негізделеді. Сәйкесінше, оны жүзеге асыру талаптары болып:

- үлестік меншік иелерінің барлығы басқа иеленушілердің үлестерінің бар екендігін және оның мөлшерін мойындау;
- үлесті бөлу тәртібі туралы, ортақ меншіктен шығатын меншік иесіне тиесілі үлес туралы, сол үлестің ақшалай құны мен табиғи көрінісі туралы даудың болмауы;
- ортақ меншікті бөлуге бағытталған мәміледегі тиісті ерік пен ерік білдіру қажеттілігі танылады.

Ортақ меншікті мәжбүрлі түрде тоқтату, негізінен, сот шешімінің негізінде ғана жүзеге асырылады.

1. Гражданское право: Учебник. - Том 2. Изд.3. Под ред. А.П.Сергеева, Ю.К.Толстого - М., 2000.

2. 27.12.1994ж. Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі. Жалпы бөлім. – А.; Юрист, 2010 ж.

3. Сулейменов М.К., Басин Ю.Г. Гражданский кодекс РК (Общая часть). Комментарий. 3-кітап. – А.: Жеті Жарғы, 2003.

В данной статье дается понятие общей собственности, раскрываются особенности ее видов по законодательству Республики Казахстан.

In given article the concept of the general property is given, features of its kinds under the Republic Kazakhstan legislation reveal.

Ж.Д. Абдигазимов

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ И НАДЗОР ИСЛАМСКИХ БАНКОВ

Исламское финансирование является одним из приоритетных направлений для развития финансовой системы Республики Казахстан, которое позволит познакомить казахстанских участников финансового рынка с альтернативными инструментами финансирования, инвесторов с проектами, нуждающихся в финансировании, а также укрепить достигнутые договоренности и отношения с инвесторами и финансовыми институтами.

В этой связи двенадцатого февраля 2009 г. Главой государства был подписан Закон РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам организации и деятельности исламских банков и организации исламского финансирования» (далее – Закон).

Данным законом установлены правовые основы и особенности деятельности исламских банков и исламских инвестиционных фондов, законодательно закреплены формы и методы государственного регулирования и надзора за деятельностью исламских банков, определён перечень и порядок осуществления исламских банковских операций, установлен запрет по осуществлению традиционными банками исламских банковских операций, установлены особенности принудительной ликвидации исламских банков, определён порядок выпуска и обращения исламских ценных бумаг, определён порядок налогообложения исламских финансовых инструментов.